

КАРАЇМИ В ДЕРАЖНОМУ

Однією з найменш чисельних національних меншин в нашій державі є караїми, яких за даними 1989 р. в Україні налічувалося лише 1396 чоловік, а всього в Радянському Союзі на той час проживало 2809 караїмів.

Цікава і трагічна сторінка історії цього загадкового народу пов'язана з селом Деражне Костопільського району.

Походження караїмів до кінця не з'ясоване. Більшість дослідників вважають їх нащадками тюркських племен, що входили у VIII-X століттях до складу Хазарського каганату і прийняли караїзм. Караїзм - секта іудаїзму, і караїмами також називають всіх віруючих цієї секти. Мова караїмського народу належить до тюркських мов і є спорідненою з казахською, татарською, башкирською та деякими іншими мовами. Зовнішнім виглядом караїми теж схожі на тюрків, але з більш тонкими рисами обличчя. За даними вітчизняних вчених з IX століття караїми селилися в Криму, осередками їх були міста Чуфут-Кале, Феодосія, Євпаторія та Мангуп. І зараз більшість українських караїмів проживають в Криму. Відомий російський історик та археолог XIX століття, караїм за походженням А.Фіркович стверджував, що походять караїми з Палестини, а Крим вони отримали ще до народження Христа від перських царів Кіра і Камбіза за допомогу, надану ними персам у війні зі скіфами.

Як і коли з'явилися караїми в наших краях? Більшість вчених сходяться на тому, що в кінці XIV століття Великий князь Литовський Вітовт, воюючи з татарами, вчинив набіг на кримські міста, привіз звідти близько півтисячі сімей караїмів як військвоположених і поселив їх в Луцьку та поблизу Вільнюса. Чисельні самобутні колонії караїмів і зараз є в районах міст Тракай та Палавоніс Литовської

го їм населення; як всюди, і тут вони користуються хорошою думкою про свою чесність та порядність".

Караїми займалися ремеслом, дрібною торгівлею, обробляли землю. Караїми, як і більшість євреїв, сповідували лише Старий заповіт, але, на відміну від правдивих євреїв, не визнавали усних традицій іудаїзму, узаконених в Талмуді. Їхні звичаї та побут теж були не єврейськими. Ось що можна прочитати з цього вступу у вже згаданій "Автобіографії" М.Костомарова: "Саме місто Євпаторія заселене головним чином караїмами... Караїми тут, як і всюди в Криму, живуть замкнено, але в загальній думці мають добру репутацію і становлять повну протилежність євреям-талмудистам, яких в народі називають жидами. Караїма в Криму ніхто не назве жидом". Але тут йде мова про XIX століття, а в більш ранні часи навіть офіційна влада отожнювала караїмів з євреями. В грамоті Вітовта від 1388 р. вони просто названі "тракайськими євреями".

Цікаво, що на Волині караїмські громади існували в Луцьку та Деражному. Луцький караїм, дослідник історії свого народу Ананій Зайончковський у третьому томі виданого в Рівному в 1934 році "Рочника Волинського" пише: "Про те, що караїмам на Волині жилося добре, свідчить факт існування повторно посталої з осадників луцьких колонії караїмської в Деражному, в колишнім повіті Луцьким, а нині Костопільським". Тут же знаходимо інформацію іншого польського дослідника Ю.Почобута: "На Волині, крім Луцька, жили караїми також в Деражному, де крім кладовища нічого по них не залишилося".

Коли з'явилася громада караїмів у Деражному - невідомо. А.Зайончковський висловлює припущення, що сталося це у XVI столітті, бо в XVII вже були свідчення її існування. Утворена дераженська колонія була з луць-

ку святиню в Єрусалимі. Можливо, припускає А.Зайончковський, здійснив паломництво до Святої Землі та відвідав караїмську громаду в Дамаску.

Дераженська громада караїмів, як і Луцька, дуже потерпіла від повстання під проводом Б.Хмельницького, найбільшого соціального конфлікту в тогочасній Європі. Єврейські автори подають вражаючі цифри жертв, які поніс їхній народ від наших співвітчизників у цей період. Боляче читати, що, наприклад, при взятті козаками Немирова загинуло 6 тис.євреїв, Полонного - 10 тис., загалом в Україні - 250 тисяч євреїв. Оскільки проста людність не бачила різниці між караїмами та євреями, то караїмам довелося зазнати того ж, що й євреям. В 1649 р. Деражне, як місто з великим відсотком іудейського та католицького населення, було знищене козаками. З тих пір караїмська громада тут стала налічувати всього кілька осіб на чолі з їхнім хазаном Йозефом бен Єшуа. Зайончковський згадує віршований твір, що належить перу Йозефа бен Єшуа, в якому йдеться про трагічну загибель караїмів. В кінці твору автор шле прокляття козакам та таким їхнім ватажкам, як Хмельницький, Нечай, Золоторучко та Небаба.

Про існування караїмської громади в Деражному після повстання Хмельницького є відомості в люстрації 1677-1679 років, надруковані в 1905 р. в "Архіві Південно-Західної Росії". З тих часів збереглося римоване звернення до одновірців Йозефа бен Єшуа, виголошене ним в Деражному після повстання Богдана Хмельницького. Автор висловлює сподівання, що в громаді залишилося ще "насіння для майбутніх часів".

Та сподівання ці були марними - в Деражному караїмська громада проіснувала лише до другої половини XVIII століття. Луцька ж громада проіснувала до 1945 року, коли переважна більшість її членів сімей

кий, "віроломний сотник Гонта об'єднався з вождем гайдамак Залізником і щент вирівав Деражне". Серед луцьких караїмів залишилася лише згадка про свою дераженську громаду-сестру. З цього часу вони стали щорічно впродовж більше сотні років здійснювати паломництво на дераженський цвинтар. Польський дослідник С.Рудковський подає цікаву інформацію: "Хліба під час того паломництва цілком не вживано, лише тільки так звані плячки дераженські, які пеклися з пшеничної муки, змішаної наполовину з кукурудзяною з додаванням до того в певній пропорції маку та жиру". До 1870 року дераженський цвинтар дбайливо доглядався за рахунок луцької караїмської громади.

В XX столітті єдиною згадкою про караїмів залишилося кладовище Шкільний вчитель з колонії Михайлівка біля Деражного В.Дика на початку 30-х років наводив такі свідчення: "Зараз на цвинтарі караїмським в Деражному росте ліс графа Потоцького. Останнього разу караїми були в Деражному у вересні 1890 року і приїхали на цвинтар з Луцька та Києва".

У Деражному відомо багато кладовищ. Є старе православне кладовище. В зазначеному стані польське кладовище, де ще збереглися могили першої половини XIX ст., є епідемічні кладовища, є свідчення старожитів про ще два православні кладовища та польське кладовище. На лівому березі Горині, в лісі, посадженому в 1928 р. графом Р.Потоцьким, розміщене єврейське кладовище. В часи В.Дики воно ще було діючим. Навряд чи тут могли бути поховані караїми, оскільки євреї і караїми цуралися одні одних. Та й ховали вони своїх покійників за різними обрядами. Наприклад, караїми ховали небіжчиків у трунах, тоді як євреї, як відомо, - ні. Але ліс графа Потоцького - це не тільки той ліс, який зараз є продовженням сільського парку, це і ліс держлісфонду за межами села. Виявити місцезнаходження караїмського кладовища в Дера-

Зачеє слово. - 1999. - 17 квітня. - с. 3. Закінч. на зворотн. стор.

можна відвідати етнографічний музей цього зникаючого етносу. Ось що писав про тракайських караїмів в "Автобіографії" М.Костома-ров: "Ще з часів Вітовта живуть тут караїми, що складають колонію серед чужо-

них караїмів. В перші половині XVII століття з деражненської громади караїмів вийшов відомий в караїмських колах мандрівник і поет Йозеф бен Єшуа. Відомо, що був він в Криму, де серед місцевих караїмів збирав пожертви на караїмсь-

ольшість караїмських сімей емігрувала до Польщі, деякі виїхали до Франції, Литви та Львова. До 1962 р. в Луцьку ще стояла караїмська кенеса (храм).

Остаточно загинула деражненська громада караїмів під час Коліївщини,

мського кладовища в Деражному - завдання майбутніх досліджень краєзнавців.

*Володимир
ШАБАРОВСЬКИЙ.*